

М.С. Садырова^{1*}, К.С. Мухтарова¹,
К.Н. Макашева¹, С.Ж. Иманбаева²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

*e-mail: msadirova58@gmail.com

ҚАЗАҚСТАН МЕКТЕПТЕРІНІҢ ТҮЛЕКТЕРІ АРАСЫНДА КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫ БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУ ПРАКТИКАСЫ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада мектеп түлектерінің мамандық таңдаудағы, жастардың оқудан жұмысқа ауысуындағы, кәсіби бағдар берудегі қиындықтар мен соның салдары ретінде еңбек нарығындағы жоғары жұмыссыздық мәселелері қарастырылады. Аталған мәселелер әлемнің көптеген елдерін дерлік қамтиды. Мақала авторлары аталған жұмыссыздықтың өсуі мәселелерін білім беру жүйесінің жұмысындағы іргелі өзгерістермен және солардың нәтижесі әлеуметтік-экономикалық тәуекелдер мен әлеуметтік теңсіздікке алып келуі мүмкін екендігін түсіндіреді.

Жоғарыда аталған мәселенің келесі қыры қазіргі білім беру практикасы көбінесе мемлекет пен қоғамның қалалық және ауылдық мектептің түлегінің әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтау субъектісі ретінде қалыптастыруға тапсырысын қамтамасыз етпейтіні атап көрсетілді. Себептер келесі факторларға байланысты:

– әртүрлі деңгейдегі білім беру ұйымдарының арасындағы өзара байланыстарының төмен деңгейі кәсіби бағдарлаудың практикалық бағытталған түрлерін психологиялық диагностика және кеңес берумен ауыстыруды тудырады;

– заманауи ақпараттық технологияларды есепке алмай, ескірген тиімсіз тәсілдерді қолдану және тағы басқалар.

Ұсынылған зерттеудің мақсаты аймақтық сипатта қалалық және ауылдық мектептердің жоғары сынып оқушыларының болашақ жұмыспен қамту стратегиясы ретіндегі кәсіби қалауларының өзгеруін анықтау болып табылады.

Авторлар жүргізген сауалнама нәтижесінде мектеп түлектері арасында кәсіптік бағдар беру іс-шараларын өткізу әдістемесін жақсарту бойынша жоғары сынып оқушылары арасында дайындық және ұйымдастыру жұмыстарын оңтайландыру бойынша қорытындылар мен ұсыныстар тұжырымдалды. Бұл ұсыныстар жұмыспен қамту нарығындағы жаңа тенденцияларды ескере отырып, оқушылардың кәсіби қалауын анықтау бойынша жыл сайынғы мониторинг жүргізу мақсатында мектеп әкімшіліктері үшін әзірленген әлеуметтік сауалнама бағдарламалары мен құжаттардың негізін қалайды.

Түйін сөздер: білім беру, мектептер, түлектерді кәсіби даярлау, Оқушылардың кәсіби қалауы, мемлекеттік білім беру гранттары, өңірлер.

M. Sadyrova¹, K. Mukhtarova¹, K. Makasheva¹, S. Imanbayeva²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: msadirova58@gmail.com

Educational practice on career guidance among graduates of schools in Kazakhstan: problems and solutions

The article reveals the problems that rest on the choice of profession of school graduates, the transition of young people from study to work, the difficulty with professional orientation, and, as a result, high unemployment in the labor market. The listed problems cover almost many countries of the world. Among the reasons for such a negative growth, the authors of the publication explain, first of all, changes in the functioning of the educational system, which can eventually lead to socio-economic risks and social inequality.

The other side of the above-mentioned problem noted that the existing educational practice in many ways does not provide the order of the state and society for the formation of a graduate of urban and rural schools as a subject of socio-professional self-determination. The reasons rest on the following factors:

- a low level of career guidance interaction between educational organizations of different levels, which generates the substitution of practice-oriented forms of professional orientation with psychological diagnostics and counseling;
- the use of outdated inefficient approaches without taking into account modern information technologies and more.

The purpose of the presented research is to identify, in the regional context, the transformation of professional preferences of high school students in urban and rural schools as a strategy for future employment.

As a result of the survey conducted by the authors among school graduates, conclusions and proposals were formulated to optimize preparatory and organizational work among high school students to improve the methodology of career guidance activities. These proposals formed the basis for the developed sociological survey program and documents for school administrations in order to conduct annual monitoring to identify students' professional preferences, taking into account new trends in the employment market.

Key words: education, schools, professional training of graduates, professional preferences of schoolchildren, state educational grants, regions.

М.С. Садырова^{1*}, К.С. Мухтарова¹, К.Н. Макашева¹, С.Ж. Иманбаева²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан

*e-mail: msadirova58@gmail.com

Образовательная практика по профориентационной работе среди выпускников

В статье раскрываются проблемы выбора профессии выпускников школ, переходного периода для молодых людей (от учебы к работе), сложность с профессиональной ориентацией, и, как следствие, высокая безработица на рынке труда. Перечисленные проблемы охватывают многие государства мира. Одна из причин такого негативного роста связана, прежде всего, с изменениями в функционировании образовательной системы, что в итоге может привести к социально-экономическим рискам и социальному неравенству.

Другой причиной может быть существующая образовательная практика, которая во многом не обеспечивает заказ государства и общества на становление выпускника городской и сельской школы как субъекта социально-профессионального самоопределения. Фактически причины упираются в следующие факторы:

- низкий уровень профориентационного взаимодействия между образовательными организациями разного уровня, порождающий подмену практико-ориентированных форм профессиональной ориентации психологическими диагностиками и консультированием;
- использование устаревших неэффективных подходов без учета современных информационных технологий и другое.

Целью представленного исследования является выявление в региональном разрезе трансформации профессиональных предпочтений учеников старших классов городских и сельских школ как стратегии будущей занятости. В результате проведенного анкетирования среди выпускников школ авторы подготовили выводы и предложения по оптимизации дополнительной подготовительной и организационной работы среди школьников старших классов по улучшению методики проведения профориентационных мероприятий. Данные предложения легли в основу разработанной программы социологического опроса и документов для администраций школ с целью проведения ежегодного мониторинга по выявлению профессиональных предпочтений учащихся с учетом новых трендов на рынке занятости.

Ключевые слова: образование, школы, профессиональная подготовка выпускников, профессиональные предпочтения школьников, государственные образовательные гранты, регионы.

Кіріспе

Мамандық таңдау өзгермелі еңбек нарығының талаптарына сәйкес келетін мамандарды қалыптастырудың маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Жастардың мамандықты таңдауының дәстүрлі стратегиялары тиімсіз жұмыспен қамтуға алып келеді. Қазіргі кезде әлемдік экономика құрылымындағы жаһандық әлеуметтік-экономикалық өзгерістер және 5D қоғамын қалыптастыруға бағдарлау мамандық таңдаудың жаңа модельдері мен формаларын белгілейді.

Зерттеу барысында еңбек және жұмыспен қамту нарығындағы өзгермелі тенденциялар жағдайында орта жалпы білім беретін және мамандандырылған мектептердің жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауларының өзгеруіне ықпал ететін факторларды анықтауға мақсатты көзқарас маңызды.

Қазіргі түлектердің көп бөлігі кәсіби өсуге мүмкіндік беретін жоғары ақы төленетін жұмысқа орналасқысы келеді, бірақ олар таңдаған мамандық әрқашан болжамды кәсіби қызметке сәйкес келе бермейді (Аслаханова, 2019: 20) [1].

Қолданыстағы білім беру практикасы көп жағдайда қалалық және ауылдық мектептің түлегін әлеуметтік-кәсіби өзін-өзі анықтау субъектісі ретінде қалыптастыруға бағытталған мемлекет пен қоғамның келесідей негізгі себептер бойынша тапсырысын қамтамасыз етпейді:

а) білім беру ұйымдары арасындағы кәсіптік бағдарлау өзара іс-әрекетінің төмен деңгейі;

в) кәсіптік бағдарлаудың практикалық-бағдарланған нысандарын қарапайым кәсіптік кеңес беру және психологиялық диагностикалармен алмастыру;

с) қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды есепке алмай, ескірген және тиімсіз тәсілдерді пайдалану.

Кәсіби бағыттылығы мен болашақ мамандықты таңдау процесі өте күрделі және экономикалық және социологиялық ғылыми-әдістемелік тәсілдерге негізделетінін ескеру қажет.

Сонымен қатар, еңбек жағдайлары мен сипаты түлектердің күткеніне сәйкес келмейді. Нақты жұмыс күндеріне тап болған көптеген түлектер таңдалған мамандыққа көңілі қалады (ауыр еңбек жағдайлары немесе өз кәсібін психологиялық тұрғыдан қабылдамау жастарды іс-әрекет аясын және басқаларын өзгертуге мәжбүр етеді). Мақалада ұсынылған зерттеудің басты мақсаты болып табылатын жоғарыда аталған мәселелерді

шешу үшін еліміздің әрбір өңіріндегі экономикалық жағдайды ескере отырып, жастарды қолдау бағдарламаларын әзірлеуді күшейту ұсынылады.

Ұсынылған зерттеу Қазақстанның мемлекеттік білім беру гранттық саясатын ескере отырып, республика өңірлерінде жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауын анықтау үшін кәсіптік бағдар беру жұмысын жүргізудің тиімді әдіснамасын әзірлеуге бағытталған.

Бұл мақсат келесі міндеттердің орындалуына негіз болады:

1. Зерттелетін мәселе бойынша отандық және шетелдік теориялар мен практикадағы әртүрлі ұстанымдарды, әдістер мен тәсілдерді салыстыру мақсатында сыни талдау жүргізу;

2. Нақты әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша кәсіптік-бағдарлау жұмысының нақты қызметтерін пайдаланудағы айырмашылықтарды анықтау;

3. Тұрғылықты таңдап алынған аймақтар бойынша зерттеу шеңберінде жүргізілетін іс-шараларға респонденттердің қатысу қарқындылығындағы айырмашылықтарды айқындау;

4. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері негізінде Қазақстанның өңірлері және мектептің типі бойынша қазіргі жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауларын анықтау.

Қойылған мақсатқа қол жеткізу және белгіленген міндеттерді орындау үшін монографиялық талдау, статистикалық деректерді талдау, сауалнама жүргізу, салыстырмалы талдау, Қазақстан Республикасында (ҚР) орта білім беру және кәсіптік бағдарлау саласындағы мемлекеттік бағдарламаларды талдау сияқты ғылыми тәсілдер мен әдістер пайдаланылды.

Зерттеудің негізгі әдісі жоғары сынып оқушыларына сауалнама жүргізуге негізделген әлеуметтанулық ақпаратты жинау және өңдеу болды.

Білім алушылар туралы бастапқы ақпаратты жинаудың негізгі көзі ҚР Ағарту министрлігінің, орта білім беру өңірлік департаменттерінің және мектептердің статистикалық жинақтарында және басқа да қолжетімді құжаттарында ұсынылған орта білім беру саласындағы статистикалық деректер болды.

Сондай-ақ, мектеп түлектерінің кәсіби қалауына қатысты зерттеуде жоғарыда аталған мәселені әр түрлі көзқарастар, идеялар мен тәсілдер тұрғысынан қарастыратын әртүрлі шетелдік және отандық теориялар мен тәжірибелер талданады.

Сонымен, әлеуметтік мінез-құлық түрлері бойынша аналитикалық тәсілде М.Вебер теориясына сәйкес (Вебер, 2016) [2] мамандық таңдау дәстүрлі және мақсатқа сай мінез-құлықтың нәтижесі болып табылады. Мамандық таңдағанда, таңдаушы оның қоғамдық мәртебесіне назар аударады деп мәлімдейді. Ақпараттық қоғам жағдайында М. Вебердің аталған факторлардың рөлі жаңа кәсіптердің пайда болуына және жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауының өзгеруіне сәйкес өзгереді. Олар ата-аналар таңдаған кәсіптерден гөрі жаңа кәсіптік бағыттарды таңдауға бағытталған. Мамандық таңдау кезінде жоғары сынып оқушылары жалақы мен жұмысқа орналасу мүмкіндігін ескереді.

Біздің зерттеуіміз М.Вебер ұсынған әлеуметтік мінез-құлықты жіктеу әдістемесін ескереді. Біздің пікірімізше, қазіргі уақытта дәстүрлі емес және әлеуметтік-экономикалық ақпараттық факторлар түлектердің кәсіби қалауының өзгеруіне әсер етеді.

Тағы бір танымал зерттеуші В.Врум мамандық таңдауды тұлғаның қалыптасу кезеңдері ретінде қарастырады. Сонымен, оның теориясына сәйкес, мамандық таңдауда келесі кезеңдер бөлінеді:

- кәсіби қалау;
- таңдау сәті;
- кәсіби жетістіктер (Макарова, 2008:136) [3].

В.Врум ұсынған «тұлғаны қалыптастыру құрылымы» да осылайша тұлғаның кәсіби әлеуметтену процесін көрсетеді. Мамандық таңдаудың әр кезеңі әлеуметтанудың зерттеу пәні болып табылады. Мақала авторларының мәлімдеген мәселесіне талдау жүргізу кезінде кәсіби таңдаудың бірінші кезеңін егжей-тегжейлі зерделеуге баса назар аударылды, оның нәтижесі нақты әлеуметтанулық зерттеудің өзіндік әдіснамасын әзірлеу болды.

Д.Сьюпер В.Врум сияқты мамандық таңдауды кәсіби даму кезеңдерінің бірі ретінде қарастырады (Giorgio Brunello и др., 2013:29) [4]. Алайда, ол өзінің теориясын уақыт пен тәжірибе арқылы адамның таңдалған мамандық туралы түсінігі өзгеруі мүмкін және нәтижесінде жаңа кәсіби таңдау жасалады деген практикалық тұжырымдармен толықтырады. Тәжірибе көрсеткендей, біз бұл тұжырымның оқушылардың кәсіби қалауын зерттеуде қолдану үшін өзектілігі бар екендігімен келісеміз, өйткені қазіргі оқушылардың кәсіби қалаудары динамикалық түрде өзгеруде.

Д.Сьюпер теориясы кәсіби таңдау, кәсіби әлеуметтену, кәсіби ұтқырлық мәселелерін зерт-

теудің әдістемесі болып табылады. Бұл пайымдама оқушылардың кәсіби қалауын зерттеуде өзекті болып табылады. Біздің зерттеуімізге келетін болсақ, оның өзіндік ерекшелігін атап өткен жөн, ол ұтымды кәсіби таңдауға әсер ететін факторларды анықтауға аналитикалық бағытталудан тұрады. Басқаша айтқанда, зерттеу жүргізу кезінде біз уақыт пен тәжірибені есепке алу әдістемесін, кәсіби қалауларға әсер ететін субъективті және объективті факторларды талдауды белсенді қолданамыз.

Жоғарыда аталған теориялар [2,3,4] қоғамның нақты жағдайын ескере отырып, мінез-құлық аспектісі арқылы мамандық таңдауды зерттеудің негізін қалады.

Әлеуметтанулық зерттеудің теориясы мен практикасында кәсіби даму және кәсіби таңдау мәселесіне «типологиялық көзқарас» деп аталатын бағыттың дамуы Э.Шпрангер және Дж.Холланд есімдерімен байланысты.

Дж.Холланд (Holland, Holyoak, Nisbett, Thagard, 1986) [5] теориясы бойынша қалыптасқан тұлға типі кәсіби таңдауды түсіндіреді. Мамандық таңдау тұрғысынан Д.Холланд тұжырымдамасының мәні – кәсіби жетістік, қанағаттану, тұрақтылық тұлға типінің кәсіби орта типіне сәйкес болуына байланысты. Дж.Холланд мамандық таңдауды тұлғалық бағыт пен тұлға типімен сәйкес келетін органы таңдау ретінде сипаттайды.

Ғалымдар тұжырымдамаларын қалыптасқан тұлғаны зерттеуде қолдануға болады. Алайда, мектеп оқушыларының кәсіби қалауын зерделеу кезінде олардың тұлға ретінде қалыптасу сатысында екенін ескеру қажет. Сонымен қатар, оқушылар болашақ мамандықтың кәсіби ортасына назар аудармайтынын атап өткен жөн. Олар әлеуметтік құндылықтарды жүзеге асыруда таңдалған мамандық беретін факторларға баса назар аударады.

Сафина Р.Г. (Сафина, 2005а) [6] атап өткендей, «таңдау» термині қол жетімді нұсқалардың кез-келген баламасына артықшылық беруді білдіреді. Мұндай нұсқалардың кем дегенде екеуі бар екенін көру қиын емес:

1) кәсіби мансап, ол арқылы біз жоғары лауазымға және кәсіби мәртебеге қол жеткізудегі ұмтылысты айтамыз;

2) мансаптан бас тарту. Мамандықты таңдау сәті мамандық таңдаумен сәйкес келмеуі мүмкін, дегенмен, әрине, мансапты таңдау мен мамандық таңдау бір-бірімен байланысты (Сафина, 2005б) [6].

Бұл жерде кәсіби таңдау гендерлік айырмашылықтар мен мансаптық өсуге деген көзқарас арқылы қарастырады. Бұл пайымдамада мамандық пен мансапты таңдау бір-бірімен байланысты екендігімен келісуге болады. Оқушылардың кәсіби қалауын зерттеу барысында барлық оқушылар мансаптық өсуге бағдарланбағанын ескеру қажет. Елімізде мамандық таңдауда гендерлік шектеулер жоқ: гендерлік саралау гендерлік өзін-өзі сәйкестендіруге және өзін-өзі бағалауға байланысты. Сондықтан, зерттеуімізде біз гендерлік корреляцияны сауалнаманың негізгі сұрақтарымен байланысты қолданамыз.

Сонымен қатар, мектеп оқушыларының кәсіби қалауы кәсіби таңдаудың бірінші кезеңі деп санаймыз. Мақала авторлары жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауларын анықтау кәсіптік бағдар беру жұмысының бағыттарын дәл анықтайды деп санайды. Сонымен қатар, кәсіптік бағдар беру жұмысындағы олқылықтарды анықтау осы бағытта жаңа әлеуметтік технологияларды құруға көмектеседі.

Қазіргі заманғы отандық және шетелдік зерттеушілердің көпшілігі жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтаудағы мотивацияның ролін атап көрсетеді. Гуманистік шетелдік психологияда әлеуметтенудің мәні өзін-өзі тану, адамның өзінің әлеуетті мүмкіндіктері мен шығармашылық қабілеттерін өзін-өзі жүзеге асыру процесі, оның өзін-өзі дамуына және өзін-өзі растауына кедергі келтіретін ортаның жағымсыз әсерлерін жену процесі ретінде ұсынылады.

А.Маслоу (Маслоу, Роджерс и др., 2003:35) [7] кәсіби таңдау процесін жеке тұлғаның қажеттіліктері мен мүдделерімен байланыстырады. Оқушылардың кәсіби қалауы олардың ұмтылыстарына ғана байланысты емес деп саналады. БАҚ пен интернеттегі ақпарат оқушылардың кәсіби қалауының өзгеруіне де әсер етеді.

Мак-Клеланд (Карпова, 2004а) [8] қажеттіліктердің 3 тобын қарастыру маңызды деп санайды:

- 1) қатысы бар болуда,
- 2) билікте,
- 3) табысқа жетуде.

Осы теорияға сәйкес, әсер ету әдісін таңдау үшін мотивацияның екі түрінің ерекшеліктеріне назар аудару керек: жетістікке жету мотивациясы және сәтсіздіктерден аулақ болу мотивациясы. Мак-Клеландтың пікірінше, жетістікке жетудің мотивациясы жеке тұлғаның белсенді өмірлік стратегиясына негізделген (Карпова, 2004б) [8]. Маслоу мен Мак-Клеланд жеке тұлғаның әлеу-

меттенуін олардың мотивациялық құрылымы арқылы қарастырады. Біздің зерттеуімізде бұл теориялық ұстанымдар әдіснамалық тәсілдер ретінде енгізілген.

Жоғарыда айтылғандарға балама тағы басқа зерттеуші ғалымдардың ұстанымы (Мансуров, Юрченко, 2013:91а) [9] бар, олардың пікірінше кәсіпті таңдау кәсіптің беделімен байланысты зерттеледі деп санайды (келіспеске болмайды). Сонымен, зерттеудің бұл бағыты кәсіптің беделі қалыптасқан құндылықтар жүйесімен анықталады және қоғамда бар кәсіптер иерархиясын көрсететін қоғамдық сана құбылысы ретінде қабылданады деп түсіндіреді. Батыс әлеуметтануында мамандықтың беделі көбінесе әлеуметтік стратификация тұжырымдамалары аясында қарастырылды. Беделді мамандықтар арасында бірінші орынды әлі де жоғары білімді қажет ететін мамандықтар алады (Мансуров, Юрченко, 2013:91б) [9]. Біз әлеуметтанулық зерттеудің авторлары ретінде қазақстандық мектеп түлектерінің кәсіби қалауының факторларының бірі ретінде ескерілген бұл тәсілмен толық келісеміз.

Т.М.Тана, И.Н.Трошкина сияқты зерттеушілер (Тана, Трошкина, 2021а) [10] аймақ бойынша «Тула мен Башқұртстан Республикасындағы этногеографиялық сипаттамалар» тақырыбында әлеуметтанулық зерттеу жүргізген. Бұл жобада ғалымдар белгілі бір ұлт өкілі болу көрсеткішінің мектеп түлектерінің кәсіби-мотивациялық көзқарастарына әсері мәселесінде айтарлықтай айырмашылықтар көрсетілмеді деген қорытындыға келеді, өйткені болашақ мамандықты таңдаудағы айырмашылықтар аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуының ерекшеліктері мен артықшылықтарына байланысты. Осылайша, болашақ жұмыс орны үшін аймақты таңдау мәселесіне ерекше назар аударылады, бұл оқушылардың өз аймағында жұмыс істеуге, туған Республикасының адами капиталын толықтыруға немесе басқа аймаққа көшуге және сол жерде еңбек қызметін ұйымдастыруға деген ұмтылыстарын ашады (Тана, Трошкина, 2021б) [10]. Сонымен қатар, бұл балама әдістемелік тәсілдердің бірі болып табылады.

Алайда, біздің талдауымызда өңірлік бөліністегі кәсіби артықшылықтар туралы мәселе қамтылмады. Біздің ойымызша, қазақтардың көшпенділер ретіндегі тарихи дәстүрлерінің болуымен байланысты, олардың өмір салты әрқашан тұрғылықты жерінің бір аумағына қатаң байланысты бола бермейтін байыпты дәлел келтіруге болады. Басқаша айтқанда, аймақты кәсі-

би өмір үшін қолайлы және басым орын ретінде респонденттер санамауы мүмкін. Сондықтан, мамандықты заманауи таңдауда аймақтық артықшылық соншалықты маңызды емес.

J. Beunon және басқа зерттеушілер (Beunon, Toohey, Kishor, 1998) [11] қытай-канадалық студенттер мансап таңдауда басымдық көрсетуге ұмтылғанын атап өтті. Тұлғааралық факторлардың әсерінен түлектер отбасы мүшелерінің және басқа да маңызды адамдардың пікірін жоғары бағалайды, сондықтан олар осы адамдармен кездеседі, оларға тәуелді және өздерінің жеке мүдделерін жүзеге асыруға дайын.

Индивидуалистік қоғамдарда қабылданған тәжірибе – бұл жастарға мамандық таңдауға және өздері үшін мансап жолын құруда құзыреттілікті дамытуға басымдық беру, ал ұжымдық қоғамдардың жастары отбасылық және қоғамдық стандарттарға сай болуы мүмкін және олар көбінесе алдын-ала белгіленген мансап жолын ұстанады деп күтілуде (Hofstede, 1980) [12].

Басқа да зерттеулер көрсеткендей, мәдени құндылықтар факторларға әсер етеді, бұл өз кезегінде жастардың мамандық таңдауына әсер етеді (Ryan, Deci, 2000:54) [13]. Мәдениет – бұл адамдардың бір тобын екінші бір тобынан ерекшелендіретін ақыл-ойды ұжымдық бағдарламау (Guan, Chen, et al. 2015:46) [14].

Қазақстандық тәжірибеге келетін болсақ, мемлекеттік саясаттың орта мектеп түлектерінің нақты мамандық таңдауын трансформациялауға әсерін атап өткен жөн. Қазіргі Қазақстандағы өскелең ұрпақтың кәсіби бағдарлары олардың қоғамды индустрияландыру жағдайындағы қажеттіліктерінің сипатын көрсетеді. Ол қоғамның өзі сияқты эклектикалық және жоғарыда аталған шетелдік тәжірибеге қарағанда индивидуализммен ерекшеленеді. Алайда, бұл күтілетін мінезқұлық, өйткені материалдық қажеттіліктер қоғамда басым болған кезде, сәттілік байлықпен, материалдық игіліктермен байланысты. Дегенмен, модернизация мен жалпы жаһандану жағдайында қоғамның ең озық бөлігі шығармашылық дараландыру құндылықтарымен өмір сүреді.

Материалдар мен әдістер

Мақалада авторлар келесі материалдар мен зерттеу әдістерін қолданды:

- ҚР БҒМ орта білім бойынша бағдарламалық құжаттарын және 2017-2022 жылдардағы мамандықтар бойынша жоғары оқу орындарына түскендер туралы есептерді талдау (Сис-

тема образования в Казахстане в 2022 году, 2022) [15], Министерство образования и науки РК, 2018а) [16], Опубликованы списки грантов по специальностям на 2022-2023 учебный год, 2022а) [17];

- жоғары сынып оқушыларын оқытудың нақты әдіснамасы мен әдістерін құруға негіз болған жастардың кәсіби таңдауы мен кәсіби қалауы бойынша отандық және шетелдік бағыттарды зерттеу (Кіріспеде шетелдік және отандық әдебиеттерге шолуды қараңыз);

- Қазақстан өңірлерінде зерттеулер жүргізу үшін базалық құжатқа айналған әлеуметтанулық сауалнама жүргізу құралы ретінде жоғары сынып оқушыларының кәсіптік артықшылықтарын трансформациялауды әлеуметтанулық зерттеу бағдарламасын және сауалнаманы құру (1-қосымшаны қараңыз);

Ақпараттық база ресми Мемлекеттік құжаттар, ҚР Президенті Қ.Ж.Тоқаевтың 2019-2022 жылдардағы Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдаулары, ҚР Білім Министрлігінің құжаттары, ҚР Статистика агенттігінің тақырыптық және статистикалық анықтамалықтары негізінде қалыптасты (Послание Главы государства К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны», 2021а) [18], (Отчеты Агентства РК по статистике, 2022 – 2023) [19].

Мамандық таңдаудың әсер ету факторлары Қазақстандағы орта білім берудің заманауи жүйесі мен еңбек нарығы тұрғысынан зерттелуде.

2022 жылдың екінші жартысында Алматы қаласы мен Алматы облысы, сондай-ақ Астана қаласы мен Түркістан облысының Шымкент қаласы сияқты өңірлерде 500 респондентті қамтитын әлеуметтік зерттеу жүргізілді.

Зерттеу үлгісі – 560 респондент. Әлеуметтанулық сауалнамаға ұлдардың 48,7%, 15-27 жастағы қыздардың 51,3% (жоғары сынып оқушылары) қатысты. Жалпы білім беретін респонденттердің 84,6% – ы, мамандандырылған мектептердің 15,4% – ы қамтылды. Оның 47,5% – ы қазақ тілінде, 52,5% – ы орыс тілінде оқиды. Өңірлік бөлініске Алматы, Астана, Шымкент қалаларының, Алматы, Түркістан облыстарының респонденттері қатысты.

1) Зерттеу деректері бойынша кәсіптік бағдар беру жұмысының ең жиі жүргізілетін түрі психологиялық тестілеу болып табылады. Сауалнамаға қатысқандардың 45,5% – ы соңғы екі жылда олардың мектебінде психологиялық тестілеу өткізілгенін атап өтті.

2) «Соңғы екі жылда сіздермен мектепте кәсіби бағдар өткізілді ме?» деген сұраққа олар «иә» деп жауап берді, бірнеше рет – 59,1%; бір – екі рет-34,2%; ешқашан-6,7%.

3) Мектептерде жүргізілетін кәсіптік бағдарлау түрлері. Психологиялық тестілеу -45,5%; кәсіптік қалауларды анықтау бойынша тестілеу – 36,4%; ұстаздармен талқылау – 29,4%; университеттердің презентацияларын, бейнероликтерді, жаңалықтар сюжеттерін, білім туралы және кәсіби қызмет туралы фильмдерді қарау – 28,1%; жеке кеңес алу – 23,5%; әртүрлі кәсіп өкілдерімен кездесулер – 23,3%; кәсіптік ұйымдарға мұғалімдермен баруы – 9,7%; Қазақстандық университеттерге мұғалімдермен баруы – 9,7%; қазақстандық колледждерге мұғалімдермен баруы – 8,1%; экономиканың кәсіптік қызметтің қандай да бір саласы туралы тақырыптық іс – шаралар – 7,0%; басқа – 2%.

4) «Сіздің ойыңызша, қандай мектептегі іс-шаралар оқушыларға болашақ мамандықты таңдауға көмектеседі?» (3 жауаптан артық емес деп белгілеңіз). Жауаптар келесі бағытта құрылды: өз саласында айтарлықтай жетістікке жеткен адамдармен кездесулер – 68,1%; әртүрлі кәсіптер мен жұмыс салаларының өкілдерімен кездесулер-47,1%; осы мектепті бітірген ЖОО студенттерімен ұйымдастырылған байланыстар – 34%; білім салалары бойынша шығармашылық конкурстар, олимпиадалар – 29,6%; мектеп мамандарымен жеке кәсіби кеңес беру – 23,5%; жоғары оқу орындарының оқытушыларымен тақырыптық кездесулер – 19,5%; оқушыларды әлеуметтік желілердегі білім беру ұйымдарының өкілдерімен байланыс топтарына қосу – 10,0%; қаланың, ауданның білім департаменттерінің өкілдерімен кездесу – 3,8%.

5) Жоғары сынып оқушылары артықшылық беретін кәсіптік бағыттар: жаратылыстану ғылымдары – 30,5%; әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар – 26,7%; ақпараттық технологиялар – 21,3%; техникалық ғылымдар – 18,8%; шет тілдері -17,0%; өнер -10,2%; заң ғылымдары – 9,5%; экономикалық ғылымдар – 9,5%.

6) «Сіз кәсіби таңдау туралы шешім қабылдадыңыз ба?» деген сауалға «Иә» – 59,7%; айтарлықтай емес – 30,5%; «жоқ» – 9,9%.

7) Соңғы 3 жылдағы жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауының өзгеруіне әсер еткен факторлар: еңбек нарығындағы өзгерістер және мамандықтарға сұраныс -38,0%; ата-аналардың, туыстарының, достарының кеңестері – 37,8%; Жұмыспен қамтудың әртүрлі салалары бойынша

жұмысқа орналасудың қолжетімділігі – 37,1%; өзін-өзі жетілдіру бойынша өз мүдделеріндегі өзгерістер – 31,5%; мемлекеттің білім беру саясаты (университеттерді қолдау, гранттар саны және т.б.) – 31,5%; Интернеттегі ақпарат, ақпараттық медиа – 26,9%; білім беру ұйымдарының сайттарынан дербес алынған ақпарат – 12,0%; Талапкерлерді тарту бойынша университеттер мен колледждердің жұмысы – 4,8%.

8) Жоғары сынып оқушыларының жынысы бойынша кәсіби қалауларын салыстырмалы талдау: шет тілдері, экономикалық ғылымдар және өнер бағыттары бойынша күшті гендерлік айырмашылықтарды көрсетеді.

9) Респонденттердің «Соңғы 3 жыл ішінде сіздің кәсіби қалауыңыз өзгерді ме?» деген сауалға жоғары сынып оқушыларының басым көпшілігі өздерінің кәсіби қалауларын әртүрлі дәрежеде өзгерткенін көрсетеді: 45,3% айтарлықтай дәрежеде және 39,2% шамалы дәрежеде өзгерді.

10) барлық сауалнамаға қатысқан жастар үшін болашақ жұмыс жоғары жалақы деңгейіне ие болу үшін кәсіби таңдау жасау маңызды. Мамандықтар топтары бойынша бағалау 83,7%-дан (әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар үшін) 94,4% – ға дейін (экономикалық ғылымдар үшін) ауытқиды.

Ұсынылған әлеуметтанулық зерттеу орта мектеп оқушыларының кәсіби қалауы мен болашақ мамандықтарды таңдауына көп факторлы талдауды қолданды. Мансаптық шешімдер қабылдауға беделді мамандықтар, жұмыс орындарының болуы және жақсы ақы төленетін жұмыс жастарды ынталандырады. Басқаша айтқанда, сыртқы ынталандырылған жастар өз мансабын белгілі бір мамандыққа байланысты қосымша артықшылықтар негізінде таңдай алады, атап айтқанда: қаржылық сыйақы, жұмыспен қамту кепілдігі, қанағаттану және жұмысқа қол жетімділік.

Нәтижелер

Өңірдегі орта білім беру бойынша монографиялық дереккөздер мен бағдарламалық құжаттарды талдау:

1) жоғары сынып оқушыларының кәсіптік және білім беру бағдарларының ерекшеліктерін бөліп көрсету;

2) болашақ мамандықтарды таңдау кезінде мемлекеттік білім беру және әлеуметтік-экономикалық бағдарламалар, мұғалімдердің, ата-ана-

лардың және әлеуметтік ортаның ықпалы сияқты сыртқы факторлардың әсерін айқындау;

3) әлеуметтанулық сауалнама нәтижелері негізінде қалалық және ауылдық жерлерде жалпы білім беретін және мамандандырылған мектептердің жоғары сынып оқушыларының кәсіптік және білім беру қалауларына әсер ететін факторлардың иерархиясын құру;

4) жоғары сынып оқушыларының кәсіптік және білім беру бағдарларын айқындау және бағалау кезінде әлеуметтанулық сауалнама технологиясын пайдалану жөніндегі ұсынымдар, сондай-ақ теңсіздіктің әлеуметтік проблемаларын ескере отырып, мектепте кәсіптік бағдарлауды ұйымдастыруды жақсарту жөніндегі ұсынымдар, еліміздегі әртүрлі типтеріндегі мектептердің кәсіптік бағдарлау моделін саралау негізінде білім беру мен жұмыспен қамтудың мемлекеттік бағдарламаларын іске асыру үшін негіз болған әлеуметтік зерттеу нәтижелерін тұжырымдау.

Авторлық зерттеудің өзіндік ерекшелігі, мамандық таңдау кезінде оқушылардың өзін-өзі тануы мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының тиімділігі тұрғысынан қарастырылады. Сонымен қатар, оқушылардың кәсіби қалауын таңдаудағы мінез-құлқы кәсіби бағыт пен мотивациялық құрылым арқылы анықталады. Қазақстанның жоғары сынып оқушыларының әлеуметтанулық аспектідегі кәсіби қалауы мамандық таңдаудың бастапқы кезеңі ретінде алғаш рет анықталуда.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауын зерттеуде жас, жыныс, мектеп түрі, ата-аналардың әлеуметтік жағдайы, тұрғылықты жері сияқты көрсеткіштермен өлшенеді. Зерттеудің бұл әдістемесі жүйелі және факторлық талдауды қолдана отырып, оқушылардың кәсіби қалауының өзгеру ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Алматы қаласы, Алматы облысы және Астана қаласы (Қазақстан Республикасы) жоғары сынып оқушыларының кәсіптік қалауларын далалық зерттеудің әдіснамасы мен нәтижелері бөлігінде мыналарды атап өткен жөн.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттерін шешу үшін ақпаратты жинаудың сандық әдісі – респондентпен сауалнама қолданылды.

Жалпы білім беретін және мамандандырылған мектептердің оқушылары арасындағы сауалнама мамандық таңдау және кәсіби қалау мәселесі туралы нақты ақпарат алуға мүмкіндік беретін ақпарат жинаудың негізгі құралы ретінде пайдаланылды. Сауалнама іріктеме негізінде тандалған респонденттердің көп санын зерттеуге қатысуды қамтиды.

Жүргізілген сауалнаманың нәтижелері негізінде белгілі бір дәлдікпен бұқаралық мінез-құлқы туралы болжам жасалады, мұнда негізгі мақсат адамдардың пікірлері, қоғамдық, топтық және жеке сананың жағдайы туралы ақпарат алу болып табылады.

Іріктемелі жиынтық көлемі 500 респондентті құрайды. Әлеуметтанулық зерттеу жүргізу аумағы – Қазақстан Республикасының 3 өңірі (Астана, Алматы және Шымкент қалалары), сондай-ақ, осы өңірлер облысының ауылдық елді мекендері қамтылды. Зерттеу квотамен стратификацияланған көп сатылы үлгіні қолданды (1-кестені қараңыз).

1-кесте – Іріктеме жиынтығын есептеу, оқушылар

Аймақ	Респонденттердің саны	Мектеп
Алматы қаласы	100	Барлығы
	33	Қазақ
	33	Орыс
	33	Мамандандырылған мектептер
	Олардың ішінде:	
	17	Әйел адам
Алматы облысы	16	Ер адам
	100	Барлығы
	50	Қазақ
	50	Орыс
	Олардың ішінде:	
	25	Әйел адам
25	Ер адам	

Аймақ	Респонденттердің саны	Мектеп
Шымкент қаласы	100	Барлығы
	33	Қазақ
	33	Орыс
	33	Мамандандырылған мектептер
	Олардың ішінде:	
	17	Әйел адам
	16	Ер адам
Түркістан обласы	100	Всего
	50	Қазақ
	50	Орыс
Астана қаласы	100	Барлығы
	33	Қазақ
	33	Орыс
	33	Мамандандырылған мектептер
	Олардың ішінде:	
	17	Әйел адам
	16	Ер адам
Барлығы	500	

Іріктеме репрезентативті болып табылады, яғни таңдалған параметрлер бойынша респонденттердің құрамы бас жиынтықтағы тиісті пропорцияларға жақындайды. Бұл ретте іріктемелі жиынтықтың орташа сипаттамаларының бас жиынтықтың орташа сипаттамаларынан ауытқуы $\pm 2,19\%$ -дан аспайды.

Ұсынылған зерттеу келесі тәртіптің жаңалығымен ерекшеленеді:

- шетелдік және отандық ғылыми дереккөздердің шолулары негізінде кәсіптік қалауларды зерделеудің, орта мектеп оқушыларының кәсібін таңдаудың әдіснамалық тәсілдерін жүйелеу жүргізілді;

- жоғары сынып оқушыларының кәсіптік және білім беру бағдарларының өзгеруіне нақты әлеуметтанулық зерттеу жүргізудің әдістемесі мен құралдары жасалды;

- Алматы қаласы мен Алматы облысы, Астана қаласы және Түркістан облысы, Шымкент қаласы жалпы білім беретін және мамандандырылған мектептерінің жоғары сынып оқушыларына 500 респондентті қамтитын әлеуметтік сауалнама жүргізілді (күз-қыс 2022 ж.);

- мектеп түлектерінің негізгі кәсіби қалауы ҚР БҒМ орта білім бойынша бағдарламалық құжаттарын талдау және 2017-2022 жж. маман-

дықтар бойынша жоғары оқу орындарына түскендер туралы есептер негізінде анықталды.

Талқылау

Алдыңғы нәтижелер қазақстандық ғалымдардың: М.С.Садырова, Г.О.Абдикерова, Д.Н.Нұран (Садырова, Абдикерова, 2016) [20], (Садырова, Абдикерова, Сарсенова, Нуран, 2018) [21], (Sadyrova, 2018) [22], К.С.Мұхтарова (Садырова, Мухтарова, Макашева, Чукубаев, 2022) [23], (Садырова, Мухтарова, 2022) [24], А.Б.Сәрсенова, Б.И.Иманбекова, (Sarsenova, Sadyrova, Montayev, Imanbekova, 2016) [25], А.Б.Монтаев (Montayev, Sadyrova, Sarsenova, Shedenova, 2022) [26] жарияланымдарында баяндалған. Зерттеулер Қазақстанның қазіргі қалалық жастарының еңбек уәждемесі мен еңбек құндылықтары, жоғары оқу орындары түлектерінің кәсіби ұтқырлығы мен кәсіби әлеуеті, әртүрлі әлеуметтік-экономикалық аспектілер бойынша өңірлік зерттеулердің жұмысқа орналасу моделі мен әдіснамасын әзірлеу сияқты негізгі бағыттар бойынша жүргізілді.

Сонымен қатар, 2014 жылы «Қазақстанның қазіргі жастарының құндылық бағдарлары» тақырыбы бойынша зерттеу жүргізілген. Нәти-

жесінде авторлар әзірлеген жоғары білім алу мотивтерінің иерархиясы әзірленді, онда бірінші топқа «ақша табу, жеке қажеттіліктері үшін ақша табу» (2,3%), «мансап мүмкіндігі» (22,0%), «өзін-өзі дамыту, өзін-өзі көрсету мүмкіндігі» (12,3%) сияқты көрсеткіштер кірді. Сонымен қатар, «Мотивтер лауазымның беделі ретінде», «Мамандықтың дербестігі, шығармашылық сипаты» сияқты мәселелерге респонденттер жауап бермеген.

2013-2015 жылдарға арналған ғылыми және ғылыми-техникалық жобалар бойынша ҚР БҒМ гранты шеңберінде «Қазақстан ЖОО түлектерінің кәсіби әлеуеті» тақырыбы бойынша тағы бір зерттеу 2015 жылы Қазақстанның 2 өңірінде – Алматы және Шымкент қалаларында жүргізілген. Сауалнама барысында Қазақстанның 6 жоғары оқу орнының 300 түлегінен сұхбат алды. Осы зерттеудің нәтижелері респонденттер үшін «ақша табу мүмкіндігі», «жеке қажеттіліктері үшін ақшаға ие болу» (32,3%), «мансап мүмкіндігі» (22,0%) сияқты жауаптар жұмыс таңдау критерийлерінің маңыздылығын көрсетті. Сонымен қатар, олар «лауазымның беделі» (0,7%), «заманауи технологияларды игеру» (0,7%), «кәсіпқойлық мүмкіндігі» (2,0%) туралы сұрақтарға жауап беруге қызығушылық танытпаған.

Бұрын жүргізілген зерттеулерді ұсынылған, яғни біздің зерттеу нәтижелерімізбен салыстырмалы талдау (ғылыми жарияланымдар және гранттық қаржыландыру жобалары түрінде) (2023 ж.) барысында респонденттер үшін болашақ мамандықты, қызмет түрін бағалау кезінде ең маңызды болып табылатын факторларға негізделген жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауының өзгергенін көруге болады. Осы факторлардың ішінде жетекші үштік: (1) еңбекақының жоғары деңгейі, (2) өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі, (3) мансаптық өсу мүмкіндігі. Бұл факторлар сауалнамаға қатысқан орта мектеп оқушыларының 80% -дан астамы үшін маңызды. Сонымен қатар, маңызды емес факторлар: (1) қоғамда жоғары мәртебеге қол жеткізу, (2) туған аймақта немесе қалада білім алу – 46,6%.

Қазақстан Республикасындағы жастарды кәсіптік бағдарлау саласындағы қазіргі заманғы үрдістер туралы ақпаратты жинақтау маңызды. Орта білім беру жүйесіндегі реформалау қарқынды жүріп жатыр, негізгі бағыттарын атап айтсақ:

1. Білім беру бағдарламаларының мазмұны өзгеруде. Бастауыш мектептің оқу жүйесіне өзгерістер енгізу орта мектептің де өзгеруіне әсер

етеді. Ең бастысы, білім алуға деген көзқарас өзгереді. Ақпаратты қарапайым игеру мен оны дамыту сыни ойлаумен, талдау жасай алумен және шығармашылықты дамытумен алмастырылуы керек.

2. Ағымдық бақылау, оқушылардың білімін бағалау және аттестаттаудың жаңа ережелері енгізіліп, дамуда. Қазір 1–сыныптарда жетістіктер бағаланбайтыны, ал басқа сыныптарда 10 балдық жүйе бойынша бағалар қойылатыны белгілі.

3. Жоғары сыныптарда қазақ тілінде оқытылатын пәндер саны артып келеді. Кейбір пәндер ағылшын тілінде оқытыла бастады.

4. Оқу бағдарламаларын жанарту аясында жаңа пәндер енгізуді ұсынуда. Бірінші сыныптан бастап «Цифрлық сауаттылықты» меңгеру қажеттігі көзделсе, жоғары сынып оқушыларына «Экология», «Әдептілік», «Медиа сауаттылық», «Кәсіпкерлік және бизнес негіздері» пәндерін және жан-жақты дамудың басқа да бағыттарын таңдау ұсынылады.

Қазір елімізде мемлекет жастарды адал еңбекке, тек Қазақстанда ғана емес, шет елдерде де бәсекеге қабілетті болуға бағыттайды. Мемлекеттің кадрларды даярлау саласындағы саясатын талдай отырып, білім берудің барлық деңгейлері үшін мамандар даярлауға арналған гранттар санының өсуін байқауға болады.

ҚР БҒМ-нің 2018 жылғы талдамалық есебінде көрсетілгендей, мемлекет 2018-2019 оқу жылында бакалаврларды даярлауға 53 594 білім беру грантын бөлді (Министерство образования и науки РК, 2018б) [16],

Олардың ең көп бөлігі (квоталарды есептемегенде 19111) «Техникалық ғылымдар және технологиялар» мамандықтар тобына бөлінген; гранттардың едәуір саны (7635) болашақ педагогтарды оқытуға бөлінеді; гранттардың келесі бөлігі (620) «Шет тілі: екі шет тілі (ағылшын тілі)» мамандығы үшін бөлінген. Гранттарды бөлу жөніндегі жай-күй және олардың даярлықтың үш деңгейі бойынша динамикасы (бакалавриат, магистратура, PhD-докторантура) 2-кестеде көрсетілген:

Қазіргі кезеңде (атап айтқанда, 2022 – 2023 оқу жылына) жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлауға арналған мемлекеттік тапсырыстың көлемін бағаламас бұрын, гранттар санын ұлғайту – бұл жастардың кәсіби дамуда, әлеуметтік мәртебесін және ертеңгі күнге деген сенімділігін арттыруда алға қойылған мақсаттарды іске асыруға қосымша қолдау екенін атап өткен жөн.

2-кесте – Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрларды даярлауға мемлекеттік тапсырыс*

Білім деңгейі	Оқу жылы				
	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
Бакалавр	34 115	32 168	31700	37 932	53 594
Магистратура	6 737	6 682	7 400	10 004	12 504
Докторантура	656	585	628	1 285	2 240
Барлығы	41 508	39 435	39 728	49 221	68 38

* Ескерту: дереккөз (Опубликованы списки грантов по специальностям на 2022-2023 учебный год, 2022б) [17]

Сонымен, 2022-2023 оқу жылында бакалавриатқа түсу үшін 73 мыңнан астам грант бөлінді, онда инженерлік, өңдеу, құрылыс салалары бойынша білім беру бағдарламаларының топтары – 17794 грант, педагогикалық ғылымдар – 10810, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар – 9103, жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика – 6288 грант алды. Осылайша, техникалық бағыттар бойынша мемлекеттік тапсырыстың үлесі 60% – ға дейін ұлғайды (Опубликованы списки грантов по специальностям на 2022-2023 учебный год, 2022б) [17]. Техникалық мамандықтарға мемлекеттік тапсырыстың ұлғаюы мемлекеттің осы мамандықтарға деген сұранысын көрсетеді

2021 жылы еліміздің Президенті Қ.Ж.Тоқаев «Тегін техникалық және кәсіптік білім беру» жобасын іске асыруды жалғастыру қажеттігі туралы мәселе қойды (Послание Главы государства К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны», 2021б) [18].

Техникалық және IT саласының мамандарына деген сұраныс біздің елімізге шетелдік мамандарды тартуға негіз болып отыр. Осыған байланысты ұлттық кадрлардың жетіспеушілігі және оларды даярлау үшін құзыретті мамандарды тарту – қажеттілігі өзекті мәселе.

Қорытынды

Зерттеу авторлары жоғары теориялық және практикалық маңызды тұжырымдар жасады.

Проблеманың теориялық маңыздылығы жоғары сынып оқушыларының зерттеу нысанын таңдауда жатыр. Әлеуметтану ғылымында мамандық таңдау мәселесі жеткілікті зерттелген, бірақ жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауы мұқият зерттеуді қажет етеді. Оқушылардың кәсіби қалауларын практикалық аспектіде

өзгерту мотивтерін зерделеу ЖОО түлектерінің кәсіби әлеуетін тиімді пайдалануға және мамандарды даярлау сапасын арттыруға көмектеседі.

Осы зерттеудің практикалық құндылығы келесі бағыттар бойынша ұсыныстарға негіз болды:

1) қолдану саласы және енгізу бойынша ұсынымдар.

Зерттеу орта білім беру мектептерінің түлектерінің кәсіптік қалауларын қалыптастыру және кәсіпті таңдауы, олардың кейіннен тиімді жұмыспен қамтылуы, еңбек нарығында, білім беру саласында бәсекеге қабілеттілігі және «Жаңа Қазақстанды» құру жағдайында кадрлар даярлау үшін қолданылады.

Жоғары сынып оқушыларын кәсіби таңдаудың әдіснамалық тәсілдерін іске асырудың нәтижесі мектеп әкімшіліктері үшін салалық еңбек нарығында жаңа трендтердің пайда болуын ескере отырып, оқушылардың кәсіби қалауын анықтау және өзгерту бойынша жыл сайынғы мониторинг жүргізу үшін базалық құжат болып табылады, бұл жалпы мектептерде кәсіптік бағдарлау іс-шараларын өткізу әдістемесін жақсартуға көмектеседі.

Бұдан басқа, ұсынымдар орта және мамандандырылған мектептердің жоғары сынып түлектерін гендерлік және өңірлік ерекшеліктерін ескере отырып, олардың кәсіптік бағдарлау саласындағы мектеп әкімшіліктерінің тиімді жұмысын қамтамасыз ету, жоғары оқу орындарында мамандар даярлау сапасын арттыру үшін бағытталатын болады.

2) экономикалық әсер.

2022 жылғы 2,5 ай ішінде (2022 жылғы қыркүйек – қоса алғанда 20 қараша) еліміздің бірқатар өңірлерінде, Алматы қаласы мен Алматы облысы, Астана қаласы, сондай-ақ, Шымкент қаласы мен Түркістан облысының 500 респондентін қамтумен жүргізілген зерттеулердің

нәтижелері мектеп түлектерінің саналы түрде мамандық таңдауына түрткі болатын қорытындылар жасауға мүмкіндік берді, бұл еңбек нарығы үшін сапалы мамандар даярлауға мүмкіндік береді жастарды жұмыспен қамту мәселелерін жақсарту үшін. Мамандықты дұрыс таңдау орта мектеп түлектерінің кәсіби әлеуетін пайдаланудың көрсеткіші болып табылады.

3) зерттеу объектісінің даму болжамдары.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің жыл сайын беретін мемлекеттік білім беру гранттарын талдау негізінде зерттеу авторлары бірінші үштікке енген ең тартымды мамандықтардың рейтингін ұсынды, олардың ішінде:

1) инженерлік, өңдеу, құрылыс салалары;

2) педагогикалық ғылымдар, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар;

3) жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика.

Техникалық мамандықтарға мемлекеттік тапсырыстың ұлғаюы мемлекеттің сұранысын және осы мамандықтарға мамандардың жетіспеушілігін көрсетеді.

Зерттеу міндеттерін орындау авторларды келесі тұжырымдар мен ережелерді тұжырымдауға әкелді.

Сонымен, 1-тапсырма (Кіріспені қараңыз) келесі тұжырымдарды негіздейді:

Шет елдерде кәсіптік бағдар беру жұмысында мынандай үрдістер айқындалды:

1) мектеп түлектерінің кәсібін таңдау мектептің түрі мен мәртебесіне байланысты;

2) кәсіптік бағдар беру жұмысы болашақ мамандықты өз бетінше таңдауға бағытталған. Жаңа мамандықтар туралы, мамандықтың мазмұны туралы кеңес беруге және ақпарат беруге көп көңіл бөлінеді.

3) Кәсіптік бағдар беру жұмысында еңбек нарығының нақты мамандықтарға сұранысы мен қажеттілігі ескеріледі. Көпсалалы сипаттағы мамандықты таңдау өзекті болып табылады;

4) кәсіптік бағдар беру жұмысын ата-аналармен, ЖОО өкілдерімен және нақты кәсіп мамандарымен, жұмыспен қамту орталықтарымен бірлесіп жүргізеді; бұл әдістеме қазақстандық мектептерде де қолданылады;

5) кәсіптерді таңдауды зерделеу гендерлік айырмашылықтар және мансаптық өсуге деген көзқарас арқылы кәсіби таңдауды қарастыра отырып, қоғамның нақты жай-күйін ескере отырып, мінез-құлық аспектісі арқылы жүзеге асырылады.

2- тапсырманы орындау келесі тұжырымдармен байланысты:

1) дербес консультация. Қызметтің бұл түрі мамандандырылған мектептердің оқушылары арасында танымал. Сонымен, егер жалпы білім беретін мектеп оқушыларының 18,6% – ы осы қызмет түрін кәсіби өзін-өзі анықтауда қолданса немесе қолданылса, мамандандырылған мектеп оқушылары арасында бұл көрсеткіш 25,6% – ға тең.

2) кәсіби қалауларға тестілеу. Кәсіптік-бағдарлау жұмысының бұл түрі жалпы білім беретін мектеп оқушыларымен салыстырғанда мамандандырылған мектеп оқушылары арасында жиі кездеседі. Сауалнамаға қатысқан мамандандырылған мектептердің 25,6% – ы кәсіптік қалауы бойынша тестілеуден өтті және жалпы білім беретін мектеп оқушыларының тек 19,3% – ы.

3) экономиканың кәсіптік қызметтің қандай да бір саласы туралы тақырыптық іс-шаралар жалпы білім беретін мектептердің оқушыларымен салыстырғанда мамандандырылған мектептердің оқушылары арасында онша танымал емес. Сауалнамаға қатысқан мамандандырылған мектеп жастарының тек 1,2% – ы соңғы екі жылда қызметтің бұл түрін пайдаланды, ал жалпы білім беретін мектеп оқушылары арасында бұл көрсеткіш сәл жоғары және 3,8% құрайды.

3- тапсырманы орындау нәтижелері бойынша тұрғылықты өңір бөлінісінде кәсіптік бағдар беру жұмысының әртүрлі нысандарына қатысу белгілі бір іс-шараларға қатысудағы қарқындылықтағы айырмашылықтарды көрсететінін атап өткен жөн. Өз саласында айтарлықтай жетістікке жеткен адамдармен кездесулерге қатысу Астана (78,3%) және Шымкент (72,8%) қалаларының оқушылары арасында салыстырмалы түрде жоғары, ал Алматы облысының (62,1%), оның ішінде Алматы қаласының (59,6%) оқушылары арасында азырақ.

Түркістан облысы мектептерінің оқушылары арасында әртүрлі кәсіптер мен жұмыс салаларының өкілдерімен кездесулер жиі кездеседі және кәсіптік бағдар беру жұмыстарының осындай нысандарына қатысқандардың үлесі 54,4% - құрайды. Басқа өңірлерде осындай іс – шаралар нысандарына қатысатын оқушылардың үлесі – 48,3% және одан төмен: Алматы облысы – 48,3%, Алматы – 46,5%, Астана – 45,3% және Шымкент-43,0%.

Салыстырмалы перспективада мектеп мамандарымен дербес кәсіби кеңес беру Түркістан

облысы мектептерінің оқушылары арасында жиі кездеседі және сұралған жастар арасында қатысушылардың көрсеткіші 34,2% – құрайды, ал сұралғандар тізімінен басқа өңірлердің оқушылары арасында бұл көрсеткіш: Алматы облысы – 22,8%, Алматы – 20,2%, Астана – 21,7%, Шымкент-21,9% – құрайды.

Осы мектепті бітірген жоғары оқу орындарының студенттерімен кездесулерді ұйымдастыру Астана мектептері арасында анағұрлым танымал, қатысқан жастардың үлесі 40,6% – ға тең, ал қалған өңірлерде кәсіптік бағдар беру жұмысының осы түріне қатысқан жоғары сынып оқушыларының үлесі: Түркістан облысы – 25,3%, Алматы облысы – 37,2%, Алматы облысы – 36,8%, Шымкент – 28,9% құрайды. Шымкент қаласындағы мектептерде сауалнамаға қатысқан басқа өңірлермен салыстырғанда «оқушыларды әлеуметтік желілердегі білім беру ұйымдарының өкілдерімен байланыс топтарына қосу» басқа өңірлерге қарағанда жиі кездеседі. Мұндай іс-шараға қатысқан оқушылардың үлесі 14,0% құрады, ал басқа мектептерде бұл көрсеткіш 10,3% құрайды%

4-тапсырманы орындауға келетін болсақ, мұнда қорытынды ретінде мына мәселелерді атап өту керек.

Сауалнамаға қатысқан орта мектеп оқушыларының 90,2% – ы әртүрлі дәрежеде кәсіби тұрғыдан анықталды. Тек 9,9% болашақ мамандыққа қатысты шешім қабылдамаған. Сенімділіктің жоғары дәрежесі жоғары сынып оқушыларының мектеп бітіргеннен кейін өзінің кәсіби таңдауына сәйкес белгілі бір пәндерді жоғарғы курстың басында таңдауына байланысты болуы мүмкін. Жоғары сынып оқушылары арасындағы кәсіби сенімділіктің осындай жоғары көрсеткішін ескере отырып, оларға кәсіби қалауына қатысты сұрақ қойылды. Алынған жауаптардың рейтингі орта мектеп оқушылары арасында жаратылыстану ғылымдарына (30,5%), әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарға (26,7%) және ақпараттық технологияларға (21,3%) тартылы басым екенін көрсетеді. Әрбір үшінші орта мектеп оқушысы жаратылыстану ғылымдары бойынша білім алғысы келеді, төртіншісі әлеуметтік – гуманитарлық ғылымдар бойынша, ал бесіншісі ақпараттық технологиялар бойынша білім алғысы келеді.

Сондай-ақ, заң және экономикалық ғылымдарға деген қызығушылықтың төмендеуі байқа-

лады. Сауалнамаға қатысқан орта мектеп оқушыларының тек 9,5% -ы кәсіби қызметтің осы салаларына басымдық береді. Өнер саласы жоғары сынып оқушылары арасында онша маңызды емес және осы кәсіби бағытқа артықшылық беретіндер үшін 10,2% құрады (1-қосымшаны қараңыз).

Апробация және растау

Қазақстандағы аймақтық мектептерде жүргізілген сауалнама арқылы жаңа әдістерді қолдану сәтті шықты. Келешекте осы алынған нәтижелер мектеп бітіруші түлектердің болашақ мамандықтарын таңдауында өзгерістер мен олардың динамикасына нақты қажеттіліктерін объективті бағалауды анықтауға көмектеседі.

Халықаралық теориялар мен практикаларды зерделеу және әлеуметтанулық зерттеуде өзінің тиімді болған көп факторлы талдауды қолдану қазақстандық мектептер түлектерінің кәсіби бағдарларына нақты бағалау жүргізуге мүмкіндік берді, бұл Қазақстанның жетекші әлеуметтанулық зерттеулер орталығы – Қоғамдық пікірді зерттеу орталығымен (ҚПЗО) бірге ынтымақтастықтың арқасында жүзеге асты.

Аталған мәселе аясында «Қалалық және ауылдық мектептердің жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалаулары» тақырыбында кең ауқымды сауалнама жүргізілді. Болашақта еңбек және жұмыспен қамту нарығының жаңа ұлттық моделін қалыптастыруға сәйкес мектеп түлектерінің кәсіби қалауларының өзгеру тенденциясын зерделеу және анықтау жоспарлануда.

Алынған нәтижелер мен социологиялық зерттеуде заманауи әдістерді қолданудың маңыздылығы жұмыспен қамту нарығындағы заманауи қажеттіліктерге бейімделу шеңберінде қолданылатын тәсілдерді жетілдіру мүмкіндігінде жатыр. Атқарылған жұмыстың келешегі оның білім беру және кадрлар даярлау саласындағы мемлекеттік бағдарламалар мен инвестициялық саясатты әзірлеу кезіндегі маңыздылығын айқындайды.

Мақала «Қала және ауыл мектептерінің жоғары сынып оқушыларының кәсіби қалауларының ауысуы: әлеуметтанулық зерттеу» атты іргелі зерттеу бағытындағы 2022-2025 жылдарға арналған грант № AP1487035 шеңберінде дайындалды.

Әдебиеттер

1. Аслаханова, С. А. Анализ занятости молодежи России в период кризиса // Тенденции развития науки и образования. 2019 – №56(4) – С. 20-23. DOI: 10.18411/lj-11-2019-63.
2. Вебер, М. Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Том 4. – Москва: Национальный исследовательский университет, 2016. – 448 с.
3. Макарова, С. Н. Профессиональная социализация сквозь призму теорий профессионального развития и профессионального выбора // Альманах современной науки и образования. 2008 – №4(11) – С. 136-142.
4. Brunello, G., et al. Testing the internal validity of compulsory school reforms as instrument for years of schooling // IZA Discussion Paper. 2013 – №7533 – P. 29.
5. Holland, J. H., Holyoak, K. J., Nisbett, R. E., Thagard, P. Induction: Processes of inference, learning, and discovery. – Cambridge, 1986. – 416 p. DOI: 10.1109/MEX.1987.4307100.
6. Сафина, Р. Г. Выбор студентами профессиональной карьеры: гендерные аспекты (На примере Республики Татарстан). – Казань, 2005. – 193 с.
7. Маслоу, А., Роджерс, К. и др. Мотивация и личность. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
8. Карпова, Ю. А. Введение в социологию инноватики. – СПб.: Программа Министерства образования Российской Федерации, 2004. – 185 с.
9. Мансуров, В. А., Юрченко, О. В. Социология профессиональных групп: история становления и перспективы // Вестник Института социологии. 2013 – №7 – С. 91-106.
10. Тана, Т. М., Трошкина, И. Н. Профессиональные предпочтения выпускников школ столиц республик Тыва, Алтая и Хакасии как основа формирования человеческого капитала регионов. – 2021. <https://nit.tuva.asia/nit/article/view/1131>.
11. Beynon, J., Toohy, K., Kishor, N. Do visible minority students of Chinese and South Asian ancestry want teaching as a career? Perceptions of some secondary school students in Vancouver, B.C. // Can. Eth. Stud. J. 1998 – №30 – P. 50.
12. Hofstede, G. Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. – London, CA: Sage, 1980. – 306 p.
13. Ryan, R. M., Deci, E. L. Intrinsic and extrinsic motivations: classic definitions and new directions // Contemp. Educ. Psychol. 2000 – №25 – P. 54-67. DOI: 10.1006/ceps.1999.1020.
14. Guan, Y., Chen, S. X., et al. Differences in career decision-making profiles between American and Chinese university students: the relative strength of mediating mechanisms across cultures // J. Cross-Cult. Psychol. 2015 – №46 – P. 856-872. DOI: 10.1177/0022022115585874.
15. Система образования в Казахстане в 2022 году. – Астана, 2022. <https://astana1life.kz/sistema-obrazovaniya-v-kazahstane-v-2022-godu/>.
16. Министерство образования и науки РК. Центр Болонского процесса и академической мобильности. Аналитический отчет. – Астана, 2018. – 14 с.
17. Опубликованы списки грантов по специальностям на 2022-2023 учебный год. – 2022. <https://elorda.info/sotsium/19917-opublikovany-spiski-grantov-po-spetsialnostiam-na-2022-2023-uchebnyi-god>.
18. Послание Главы государства К.-Ж. Токаева народу Казахстана «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны». – 2021. <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.
19. Отчеты Агентства РК по статистике. – 2022-2023. <https://aerc.org.kz/projects/strategija/agentstvo-respubliki-kazahstan-po-statistike>.
20. Садырова, М., Абдикерова, Г. О. Выбор профессии как основа профессиональной мобильности выпускников высших учебных заведений // Вестник КазНУ. 2016 – №2(57) – С. 169-175.
21. Садырова, М. С., Абдикерова, Г. О., Сарсенова, А. Б., Нуран, Д. Н. Профессиональный потенциал выпускников вузов и молодых специалистов Казахстана: модели трудоустройства. – Алматы, 2018. – 106 с.
22. Sadyrova, M. S. Labor values of modern youth of Almaty: realities and prospects // Вестник КазНУ. 2018 – №2(65) – P. 116-126.
23. Садырова, М. С., Мухтарова, К. С., Макашева, К. Н., Чукубаев, Е. С. Методология социологических исследований в регионах Казахстана // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия психологии и социологии. 2022 – №3(82) – С. 138-149.
24. Садырова, М. С., Мухтарова, К. С. Трудовые ценности и трудовая мотивация современной городской молодежи Казахстана // Общество: социология, психология, педагогика. 2022 – №10 – С. 30-35.
25. Sarsenova, A. B., Sadyrova, M. S., Montayev, A. B., Imanbekova, B. I. The change of attitude to the profession of university graduates and young specialists // International Journal of Environmental and Science Education. 2016 – №11(18) – P. 12486-12499.
26. Montayev, A., Sadyrova, M., Sarsenova, A., Shedenova, N. Gender aspects of mutual effectiveness of socio-economic strategies for choice of profession and employment of young specialists // Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 2022 – №11 – P. 275-291.

References

- «Ministerstvo obrazovanija i nauki RK (2018) Centr Bolonskogo processa i akademicheskoy mobil'nosti. Analiticheskij otchet [The Center of the Bologna Process and Academic Mobility. Analytical report]», Astana, str.14. (In Russian)
- «Opublikovany spiski grantov po special'nostjam na 2022-2023 uchebnyj god [Lists of grants by specialty for the 2022-2023 academic year (2022) have been published]» (2022). <https://elorda.info/sotsium/19917-opublikovany-spiski-grantov-po-spetsialnostiam-na-2022-2023-uchebnyi-god>. (In Russian)
- «Sistema oobrazovanija v Kazahstane v 2022 godu (2022) Astana [The education system in Kazakhstan in 2022 (2022) Astana]». <https://astana1life.kz/sistema-obrazovanija-v-kazahstane-v-2022-godu/> (In Russian)
- Ardak Montayev, Mansya Sadyrova Assel Sarsenova, Nazym Shedenova, (2022). Gender aspects of mutual effectiveness of socio-economic strategies for choice of profession and employment of young specialists. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. Vol. 11: 275-291.
- Aslahanova S.A. (2019) «Analiz zanjatosti molodezhi Rossii v period krizisa. Tendencii razvitiya nauki i obrazovanija [Analysis of youth employment in Russia during the crisis. Trends in the development of science and education]», 56 (4): 20–23. DOI: 10.18411/lj-11-2019-63 (In Russian)
- Assel Berikovna Sarsenova, Mansya Sapargalievna Sadyrova, Ardak Bazarbekovich Montayev, Bibigul Iiyasovna Imanbekova (2016) The change of attitude to the profession of university graduates and young specialists. *International Journal of Environmental and Science Education*, VOL. 11, 18: 12486-12499.
- Beynon, J., Toohey, K., Kishor, N. (1998) Do visible minority students of Chinese and South Asian ancestry want teaching as a career? Perceptions of some secondary school students in Vancouver, B. C. *Can. Eth. Stud. J.*, 30: 50.
- Giorgio Brunello и др. (2013) Testing the internal validity of compulsory school reforms as instrument for years of schooling. *IZA Discussion Paper*, 7533: 29.
- Guan, Y., Chen, S. X. et al. (2015) Differences in career decision-making profiles between american and chinese university students: the relative strength of mediating mechanisms across cultures. *J. Cross-Cult Psychol*, 46: 856–872. DOI: 10.1177/0022022115585874.
- Hofstede, G. (1980) *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. London, CA: Sage, p.306.
- Holland, J. H., Holyoak, K. J., Nisbett, R. E., & Thagard, P. (1986) *Induction: Processes of inference, learning, and discovery*, Cambridge, 416. DOI:10.1109/MEX.1987.4307100
- Karpova Ju.A. (2004) «Vvedenie v sociologiju innovatiki. Programma Ministerstva obrazovanija Rossijskoj Federacii [Introduction to the sociology of innovation. Program of the Ministry of Education of the Russian Federation]», SPb., str. 185. (In Russian)
- Makarova S. N. (2008) «Professional'naja socializacija skvoz' prizmu teorij professional'nogo razvitiya i professional'nogo vybora. Al'manah sovremennoj nauki i obrazovanija [Professional socialization through the prism of theories of professional development and professional choice. Almanac of Modern Science and Education]», 4 (11): 136-142. (In Russian)
- Maks Veber (2016) «Hozjajstvo i obshhestvo: ocherki ponimajushhej sociologii [Economy and Society: Essays on Understanding Sociology]», tom 4. Nacional'nyj issledovatel'skij universitet, Moskva, str. 448. (In Russian)
- Mansurov V. A., Jurchenko O.V. (2013) «Sociologija professional'nyh grupp: istorija stanovlenija i perspektivy [Sociology of professional groups: the history of formation and prospects]». *Vestnik Instituta sociologii*, 7: 91-106. (In Russian)
- Maslou A., Rodzhers K. i dr. (2003) «Motivacija i lichnost', 3-e izdanie [Motivation and personality, 3rd edition]». Piter, SPb., str. 352. (In Russian)
- Otchety Agentstva RK po statistike (2022 – 2023). <https://aerc.org.kz/projects/strategija/agentstvo-respubliki-kazahstan-po-statistike>. (In Russian)
- Poslanie Glavy gosudarstva K.-Zh. Tokaeva narodu Kazahstana «Edinstvo naroda i sistemnye reformy – prochnaja osnova procvetaniya strany [The unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the prosperity of the country]» (2021). <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>. (In Russian)
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2000) Intrinsic and extrinsic motivations: classic definitions and new directions. *Contemp. Educ. Psychol*, 25: 54–67. DOI: 10.1006/ceps.1999.1020.
- Sadyrova M., Abdikerova G.O. (2016) «Vybor professii kak osnova professional'noj mobil'nosti vypusnikov vysshih uchebnyh zavedenij [Choosing a profession as the basis for professional mobility of graduates of higher educational institutions]». *Vestnik KazNU*, 2 (57): 169-175. (In Russian)
- Sadyrova M.S. (2018) Labor values of modern youth of Almaty: realities and prospects. *Vestnik KazNU*, 2 (65): 116-126.
- Sadyrova M.S., Abdikerova G.O., Sarsenova A.B., Nuran D.N. (2018) «Professional'nyj potencial vypusnikov vuzov i molodyh specialistov Kazahstana: modeli trudoustrojstva: monografija [Professional potential of university graduates and young specialists of Kazakhstan: employment models: monograph]», Almaty, str. 106. (In Russian)
- Sadyrova M.S., Muhtarova K.S. (2022) «Trudovye cennosti i trudovaja motivacija sovremennoj gorodskoj molodezhi Kazahstana [Labor values and labor motivation of modern urban youth of Kazakhstan]». *Obshhestvo: sociologija, psihologija, pedagogika*. S.-Ptb, 10: 30-35. (In Russian)
- Sadyrova M.S., Muhtarova K.S., Makasheva K.N., Chukubaev E.S. (2022) «Metodologija sociologicheskikh issledovanii v regionah Kazahstana [Methodology of sociological research in the regions of Kazakhstan]». *Vestnik Kaznu im. al'-Farabi. Serija psihologii i sociologii*, Almaty, 3 (82):138-149. (In Russian)
- Safina R. G. (2005) «Vybor studentami professional'noj kar'ery: gendernye aspekty (Na primere Respubliki Tatarstan) [Students' choice of a professional career: gender aspects (On the example of the Republic of Tatarstan)]», Kazan', str.193. (In Russian)

Tana T.M., Troshkina I.N. (2021) «Professional'nye predpochtenija vypusknikov shkol stolic respublik Tyva, Altaja i Hakasii kak osnova formirovaniya chelovecheskogo kapitala regionov [Professional preferences of school graduates from the capitals of the republics of Tyva, Altai and Khakassia as the basis for the formation of human capital in the regions]». (In Russian)

Авторлар туралы мәлімет:

Садырова Мансия (корреспондент автор) – Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, e-mail: msadirova58@gmail.com)

Мухтарова Қарлығаш – Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, e-mail: karlusha777mukhtarova@gmail.com)

Макашева Клара – Әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының профессоры, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы қ., Қазақстан, e-mail: M.klara@mail.ru)

Иманбаева Сандуғаш – Қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ Ұлттық Қыздар педагогикалық университеті (Алматы қ., Қазақстан, e-mail: simanbaeva4@gmail.com)

Сведения об авторах:

Садырова Мансия (корреспондентный автор) – профессор кафедры Социологии и социальной работы, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (г.Алматы, Казахстан, e-mail: msadirova58@gmail.com)

Мухтарова Карлығаш – профессор кафедры Международных отношений и мировой экономики, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (г.Алматы, Казахстан, e-mail: karlusha777mukhtarova@gmail.com)

Макашева Клара – профессор кафедры Международных отношений и мировой экономики, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (г.Алматы, Казахстан, e-mail: M.klara@mail.ru)

Иманбаева Сандуғаш – старший преподаватель кафедры Общественно-гуманитарных дисциплин, Казахский национальный женский педагогический университет (г.Алматы, Казахстан, e-mail: simanbaeva4@gmail.com)

Information about authors:

Sadyrova Mansiya (corresponding author) – professor of the department of Sociology and Social Work, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: msadirova58@gmail.com)

Mukhtarova Karlygash – professor of the department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: karlusha777mukhtarova@gmail.com)

Makasheva Klara – professor of the department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: M.klara@mail.ru)

Imanbayeva Sandugash – Senior lecturer of the department of Social and Humanitarian Disciplines, Kazakh National Women's Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: simanbaeva4@gmail.com)

Келін түсті 03.04.2024
Қабылданды 01.09.2024